

Л. А. Пилипюк,

Луцький національний технічний університет, м. Луцьк

*Правда – точно гірке питво, неприємне на смак,
але здатне відновлювати здоров'я.
Оноре де Бальзак*

ПАНОРАМНЕ БАЧЕННЯ СВІТУ ЯК ЧАСТИНИ СПІРАЛІ У ТВОРЧОСТІ ОНОРЕ БАЛЬЗАКА

Художній світ автора може розглядатися як узагальнююче поняття, самостійно існуюче, а також як світ окремо взятого твору, що розширює, конкретизує ті чи інші моменти світоуявлення та світосприйняття. Текст є результатом багатогранного освоєння автором світу. Світогляд автора, що виявляється в певному художньому мисленні, формує своєрідний, неповторний авторський стиль.

Ключові слова: світ, картина світу, світо уявлення, світосприйняття, світогляд автора, стиль, художній образ, символ, бачення, художнє мислення, філософська концепція життя, художнє освоєння.

Художественный мир автора может рассматриваться как обобщающее понятие, самостоятельно существующее, а также как мир отдельно взятого произведения, которое расширяет, конкретизирует те или другие моменты представления мира и мировосприятие. Текст является результатом многогранного освоения автором мира. Мировоззрение автора, который оказывается в определенном художественном мышлении, формирует своеобразный, неповторимый авторский стиль.

Ключевые слова: мир, картина мира, представление мира, мировосприятия, мировоззрение автора, стиль, художественный образ, символ, виденье, художественное мышление, философская концепция жизни, художественное освоение.

The artistic world of author can be examined as a summarizing concept, existing independently, and also as the world of the separately taken work that extends specifies those or other moments of presentation of the world and perception of the world. Text is the result of the many-sided mastering by author of the world. The world view of author that appears in the certain artistic thinking forms original, unique authorial style.

Keywords: the world, world picture, presentation of the world, perception of the world, world view of author, style, image, symbol, vision, artistic thinking, philosophical conception of life, artistic mastering.

Проблема розуміння світу, його сутності й розвитку завжди була в центрі уваги науки, філософії та релігії. **Світ не добрий і не поганий** – стверджували ще мудреці давнини, – він такий, яким ми його сприймаємо.

Своєрідна картина світу властива будь-якій соціальній спільноті, кожному відтинку історичного часу відповідає своя картина світу. Будь-яке досить велике людське співтовариство має диференційовані картини світу як по горизонталі (різні соціальні групи сучасників), так і по вертикалі: картини світу – це історично мінливий процес пристосування до мінливих реалій. Кожна нова картина світу зберігає попередні наукові уявлення, які були підтверджені, переосмислені їх, уточнені, доповнені, розширені, поглиблені, збагачені і в цілому виражає вищий рівень знання, його нову якість.

Картина світу включає й систему знань про людину й людство, про місце людини у світі. Суспільство «вириває» людину із самоізоляції як окремого індивіда, залишає на самоті і робить його усвідомленим співучасником історичного буття людей як їх єдиної історичної спільності.

До поняття «картини світу» повертаються кожен раз, коли мова заходить про творчість того чи іншого автора. «Головні ключі, – зазначає Г.Клочек, – якими відкриваються для наукового осмислення художні світи лежать на площині категорій «художнє мислення автора», «особливості світосприймання автора» [3, с. 13–14].

При цьому художній світ автора може розглядатися як узагальнююче поняття, самостійно існуюче, що базується на основі всього творчого доробку, з його розвитком, змінами, а також як світ окремо взятого твору, що розширює, конкретизує ті чи інші моменти світоуявлення та світосприйняття.

Поняття художній світ як «світ літературного твору», його складові та їх естетично-смыслову значимість розглядали М.Бахтін, Д.Ліхачов, Ю.Лотман. У сучасному літературознавстві цю проблематику розробляють Г.Клочек, В.Халізов, П.Іванишин та ін. «Світ твору, – зазначає В.Халізов, – це художньо освоєна і перетворена реальність». Г.Клочек визначає художній світ як «естетичний об'єкт», «інтенціональну субстанцію», «складову поетики твору» [3, с. 14].

Поняття «художній світ» цілісне, завершене і самодостатнє. «Світ художнього твору відтворює дійсність у якомусь «скороченому», умовному варіанті» [12, с. 414]. У світі художньому зовнішній світ освоюється через слово, художній образ, символ. Художній світ співвідноситься з реальним світом як мікрокосм з макрокосмом. Художній світ твору як явище, що постійно, щоразу заново освоюється реципієнтом – завжди відкрите, воно змінне з часом, доповнюється і розвивається.

Чинники, які впливають на формування художнього світу автора, а відповідно і тексту, це особистість автора, його морально-етичні пошуки та переконання, ментальні чинники, а також життєві події, історичні, соціальні фактори, що формують його вибір та світоглядну концепцію. Все це визначає особливості авторського світосприймання, яке в тексті виявляється як бачення, художнє мислення, філософська концепція життя, світу та її художнє освоєння.

Світ тексту автора щільно заповнений, немає нічого випадкового, малозначущого, все підпорядковане основній ідеї, концепції, яка основного значення набуває в темі, мотивах. Матеріал тексту відбирається із зовнішнього світу, щоб його зміг сприйняти реципієнт, уявити подібне до зображеного в тексті.

Текст є результатом багатогранного освоєння автором світу. Світогляд автора, що виявляється в певному художньому мисленні, формує своєрідний, неповторний авторський стиль. Авторський стиль як «сукупність, єдність усіх художніх особливостей (ідейно-тематичних, жанрових, мовних) творчості певного автора, що вирізняють його серед інших» [7, с. 543] є також складовою художнього світу автора.

Епоха відчувається, «бачиться» через проблематику тексту, ідеї, уявлення, образи. Так, дух XIX ст., його обличчя, соціальні та духовні проблеми можна побачити в романах Золя, Бальзака, Стендаля. Особливості авторського бачення формують і світовідчуття, своєрідний метод освоєння та відтворення світу. Твір ніби всмоктує в себе специфіку життя епохи, що переживає і осмислює сам автор: правдиве відображення реальної дійсності, правдивість відтворення не лише деталей, а й типових характерів у типових обставинах (психологічні прояви людських характерів, побут героїв, світ речей і природи).

Особистість, мікросередовище, середовище формують романну структуру. Б.Грифцов порушує проблему правди і правдоподібності, чи реалізму і реалістичності роману. «Широкий розвиток роману збігається з розвитком реалізму як літературного напрямку, і це не є випадковим збігом» [10, с. 252–253]. Роман виявився саме тією формою, яка дала можливість найповніше розкрити типові характери в типових обставинах, що є основною вимогою реалізму. «У романі в більшій мірі, ніж у будь-якій іншій літературній формі, відбилися суспільні конфлікти нового часу, взаємовідносини суспільних груп і класів, класова боротьба, питання моралі, взаємини людини й суспільства і т.д.» [2, с. 262].

Дослідники Б. Грифцов, В. Гриб, Д. Обломівський, Б. Реїзов, А. Іващенко, М. Єлізарова, А. Пузіков, І. Анісімова, С. Цвейг вбачають справжню силу романів Бальзака в тому, що автор дав в них квінтесенцію сучасності – широку картину життя буржуазної Франції 30-х років XIX століття. Все історично конкретно в цих романах – обставини, характери, найдрібніші деталі обстановки і побуту: і фасони дамських капелюшків, і хід комерційних махінацій, і меблі у вітальні пані Марнеф, і внутрішній світ ветерана наполеонівських воєн барона Юло, що втратив совість і честь в гонитві за насолодами.

Бальзак вважав «головним» своїм жанром роман – велику підтримку і вільну літературну форму, можливості якої добре відповідали його задумам: дати цілісний «портрет століття», всі головні протиріччя та конфлікти епохи, змалювати складні громадські зв'язки між безліччю героїв, відбити хід історії. У Бальзака немає сюжетів, які пов'язані із аналізом суспільства та епохи.

У **величезній мозаїчній панорамі** столиця, провінція, село, свої міністри, вчені, адвокати, торговці, селяни. Бальзак змалював напружену боротьбу пристрастей, історію дорогоцінної людської енергії, історію злочинів проти моралі, які не переслідувались законом; життєві шляхи героїв, повні несподіванок і перипетій.

Бальзак зливається зі своїми героями, він майже фізично ясно переживає разом з ними їх прикросці і радощі, він терпить і страждає, коли його герой потрапляє в складне становище або ситуацію, з якої він не може вказати йому виходу. Бальзак приходиться у відчай, коли розуміє, що не може підібрати жениха для своїх героїнь, він вживає усі зусилля, щоб сприяти моральному відродженню людини, що опустилася, або утримати від падіння ще недосвідченого юнака.

Бальзак хоче показати «індивідуалізований тип» і «типізовану індивідуальність», дати картину усього суспільства, усього французького народу, усієї Франції. Продажність і лицемірство, святенництво і розпуста, корупція державного апарату і руйнування сімейних засад, знецінення і втрата моральних норм – усе це картина сьогодення, портрет буржуазного суспільства. Він об'єктивний в зображенні своїх героїв і в цьому відношенні не відступає від загального наукового духу своєї творчості. Він не переслідує сатиричних цілей.

Всі його книги утворюють одну книгу, живу, блискучу, глибоку, де живе і рухається страшна, жаклива і в той же час реальна наша сучасність. Бальзак вважав, що єдина можливість зробити сучасність цікавою для читачів – це вивчити під її безбарвною поверхнею сильні пристрасті, непримиренні конфлікти, потаємні глибини, які бентежать розум і тривожать почуття.

Бальзак – «секретар суспільства». Письменник зрозумів суть епохи: грандіозний, рішучий і безповоротний перерозподіл багатств, власності. Його цикл романів «Людська комедія» – панорама суспільного французького життя. В ній Бальзак описав життя суспільства: процес становлення і збагачення французької буржуазії, продажність політиків і журналістів, моральна загибель людини, звичаї та філософію людей, що сповідають віру лише в одного бога – гроші... «Людська комедія» – це грандіозна соціальна епопея, яку знає весь світ. Він дав драматичну картину людських пристрастей, породжених багатством і бідністю, жаданням влади й повним безправ'ям і приниженням. «Людська комедія» – художня енциклопедія, яка розповідає читачу про суспільство в усіх його проявах.

Бальзак створює світ «Людської комедії» по аналогії з дійсним світом. Він написав в «Передмові» до епопеї «Моя праця, має свою географію, свої сім'ї, свої місцевості, обстановку, діючих осіб...» [1, с. 31]. Виконуючи це завдання, письменник не може залишатися безпристрасним споглядальником, – він повинен дивитися на себе, як на «вчителя людей». «Персонажі живуть тільки в тому випадку, якщо вони є повним відображенням свого часу», – вказує Бальзак. А для того, щоб розкрити в творі дійсність у всій її правді, «показати людей і матеріальне втілення їх мислення», необхідно «вивчити основи або одну загальну основу цих соціальних явищ, охопити приховане значення величезного скопища типів, пристрастей, подій» [1, с. 38].

Бальзак не мав на меті відтворити точну копію дійсності, але він послідовно реалізував у своїй творчості гуманістичний погляд на історію цивілізації. Історія моралі, яку написав Бальзак, – це історія, побачена через людей з усіма їхніми мріями, пристрастями, горем і радощами.

«Людська комедія» складається з трьох частин, кожна з яких Бальзак назвав етюдами: «Етюди про звичаї», «Філософські етюди», «Аналітичні етюди».

Найбільша частина «Людської комедії» – «Етюди про звичаї», які письменник розділив на сцени приватного, провінційного, паризького, політичного, військового та сільського життя. Саме у цих етюдах автор подає детальний опис усіх людських типів. Цей розділ мав свій власний план і поділ його на підрозділи не випадковий: це дало змогу авторові показати панорами суспільства та бальзаківський погляд на розвиток суспільства і людини.

«Сцени приватного життя» символізують таку добу у житті людини, коли їй властиві ідеали і ілюзії («Дім кішки, що грає в м'яч», «Подружжя згода», «Побічна сім'я», «30-річна жінка», «Полковник Шабер», «Покинута жінка», «Шлюбний контракт», «Обідня безбожника», «Беатриса», «Перші кроки в науку»).

«Сцени провінційного життя»: «Уславлений Годисар», «Провінційна муза», «Життя холостяка», «Стара діва», «Втрачені ілюзії» та ін. Яскравим романом творчості Бальзака є «Ежені Гранде». Предметом зображення в ньому виступає буржуазна буденність.

«Сцени паризького життя»: «Історія тринадцяти», «Фочіно Кане», «Ділова людина» та ін.

З численних романів Оноре Бальзака найбільш відомі: «Євгенія Гранде», «Сільський лікар», «У пошуках Абсолюту», «Тридцятирічна жінка», «Сільський священик», «Кузен Понс», «Кузина Бета», «Втрачені ілюзії», «Селяни», «Господарство холостяка», «Батько Горіо», «Шагренева шкіра», «Шуани», «Блиск і злидні куртизанок», «Баламутка».

«Блиск і злидні куртизанок» – закони егоїзму й наживи, одна й та ж цинічна мораль чи, вірніше аморальність діє в усіх сферах суспільства. Варто зауважити, що Бальзак у цьому романі всебічно досліджував буржуазне суспільство і нищівне його викриття.

В романі «Кузен Понс» буржуазне суспільство постає в глибоких соціальних контрастах, світові багатства й розкоші протиставляються в ньому світу бідності й злиднів. В романі «Цезар Бірото» автор змальовує середовище паризьких торговців з його своєрідним життєвим укладом, його найтиповіших представників. Досить виразно показано в романі основну вершину життя в цьому середовищі – жадоба, збагачення, нажива, і навіть «мученик комерційної честі» Цезар Бірото аж ніяк не позбавлений її.

«Баламутка» – багатоплановий роман із широкою проблематикою, художній світ якого густо населений персонажами з різних соціальних класів та прошарків: бонапартистськими офіцерами, представниками паризької богеми, ісуденськими обивателями, митцями, чиновниками тощо. Це дає змогу письменнику створити широку панораму соціального життя Франції часів Реставрації. Провідною темою «Баламутки», як і творчості Бальзака загалом, є моральна деградація суспільства під впливом влади грошей. Героїв різної долі, відмінних темпераментом і вдачею, об'єднує жадоба збагачення.

Важливим у романі є образ Філіпа Брідо, образ суперечливої натури з убогим внутрішнім світом, з суто утилітарними інтересами, який не може конкурувати з такими яскравими особистостями, як Ежен Растіньяк чи Люсьєн Шардон. І все-таки Філіп Брідо – герой не другорядний. Процес становлення такої натури, її формування, зміни, яких зазнає герой під впливом зовнішніх обставин, дедалі більше цікавлять автора «Баламутки».

Не всі персонажі Бальзака мають таку детально змальовану біографію. Образ Філіппа Брідо є ніби синтезом характерних постатей, уже відображених письменником: молоді людини, що, зрідка моральних засад, пристосовується до суспільства; кар'єриста, що не цурається нищості і злочинів; розпусника, зруйнованого жадобою насолод. Цілісність образу немов ілюструє наскрізне для «Людської комедії» твердження про залежність людської поведінки від стану суспільства, від стихії приватного інтересу і агресивного егоїзму, що панує в ньому. Подальше вивчення суспільства, зображення змін у житті країни як єдиного історичного процесу, прагнення відтворити всю суперечливість через долі окремих героїв відчувається в романі «Баламутка».

Зв'язок прози митця з реальним життям Франції епохи Реставрації складний і багаточисельний. Він уміло переплітає згадки про історичні деталі та реальні події з прізвищами героїв «Людської комедії» і описаними в ній подіями. Але Бальзак не мав на меті відтворити точну копію дійсності. Він не приховував, що на тому, якою постала в «Людській комедії» Франція, лежав відбиток його уявлень про сенс і зміст людського життя та історії цивілізації вцілому. Але варто зауважити, що він послідовно реалізував у своїй творчості гуманістичний погляд на історію цивілізації. Історія моралі, яку написав Бальзак, – це історія, побачена через людей з усіма їхніми мріями, пристрастями, горем і радощами.

Явищем повсякденним, таємним, явним, а також подіям особистого життя, їхнім причинам та першоосновам Бальзак надав не меншої ваги, ніж історики надавали подіям суспільного життя народів. Це нелегка праця – змалювати 2 – 3 тисячі людей, які чимось вирізняються на тлі своєї епохи. Така кількість облич, характерів, така безліч доль потребувала певних рамок і галерей.

Суспільство, яке стало плодом творчої енергії письменника, володіло всіма ознаками реальності. З одного твору в інший переходили «загальні персонажі», які, поряд із загальністю творчого методу і авторської концепції, зміцнювали задум письменника, надаючи йому масштабності архітектурної споруди. Поступово у Бальзака з'явилися свої лікарі (Б'яншон, Деппен), нишпорки (Корантен, Перад), адвокати (Дервіль, Дерош), фінансисти (Нусінген, брати Келлери, дю Тійе), лихварі (Гобсек, Пальме, Бідо), знать (Лістомери, Кергаруети, Монфріньези, Гранльє, Ронкеролі, Рогани) і т.д.

Бальзаку вдається проникати в глибинність людської душі, пізнати сутність явищ тією мірою і в такий спосіб, який є доступним тільки йому як символів виражальної неповторності мистецтва. Асоціативність і цілісність бачення процесів і картин, спонукання до саморозкриття того, що сховане за зовнішньою випадковістю речей, генералізація найбільш суттєвого – усе це уподібнює письменник з найпроникливішими засобами пізнання. «Мистецтво – це телескоп», – образно висловився Л. Толстой.

Спрямованість письменників-реалістів на зображення правди життя не означає відмови від фантастики, гіперболізації, мономанії характерів. Художник завжди є вільнішим за вчених, тому що він може відзначити

реальні тенденції, які існують у суспільстві, через фантастичні образи або через нагострення окремих рис. Мистецтво завжди перетворює життя, робить його сценічним, панорамним і т. д. Але творчість реаліста завжди зберігає рису, яка відрізняє її від творчості романтика, – реаліст завжди об'єктивує творчий процес, на відміну від романтика, який показує власне, суб'єктивне бачення світу. Тому провідною формою творчості реалістів став роман як «епос нового часу».

І навіть зараз, у ХХІ столітті, більшість літературознавців, вивчаючи літературу тогочасної епохи, все частіше і частіше звертаються до творчості Бальзака. Така популярність і такий вагомий вплив цього письменника на світову літературу можна пояснити тим, що у своїх творах він зображував не просто людей, а людські образи, які присутні у кожному суспільстві у різні часи. І якщо сучасна людина прочитає один з творів Бальзака, вона знайде чимало спільних рис, притаманних сучасному суспільству.

Література:

1. Бальзак О. де. Думки про мистецтво [Текст] / О. Бальзак ; пер. з фр. М. Я. Овруцької ; упорядкування, вступ. стаття і приміт. І. М. Овруцької. – К. : Мистецтво, 1981. – 255 с. – С. 31, 38.
2. Волинський П. К. Основи теорії літератури / П.К.Волинський. – К. : Радянська школа, 1962. – 348 с. – С. 262.
3. Ключек Г. Д. «Художній світ» як категоріальне поняття / Г.Ключек // Слово і час. – 2007. – № 9. – С. 3–14.
4. Пахаренко В. І. Основи теорії літератури / В. І. Пахаренко. – К. : Генеза, 2007. – 296 с.
5. Алешкин П. Ф. Собрание сочинений. Человеческая комедия. Этюды о нравах. [Текст] / Оноре де Бальзак ; [ред. П. Ф. Алешкин и др.]. – Т. 1. – М. : Голос, 1992. – 429с.
6. Бахтин М. Эпос и роман : О методологии исследования романа // М. Бахтин. Вопросы эстетики и литературы. – М. : Художественная литература, 1975. – С. 392–427.
7. Бахтин М. М. Автор и герой в эстетической деятельности [Текст] / М. М. Бахтин // Литературно-критические статьи. – М. : Худ. лит., 1986. – 543 с.
8. Гегель Г. В. Ф. Различие родов поэзии // Гегель Г. Ф. В. Эстетика : В 4 т. – Т. 3. – М. : Искусство, 1971. – 322 с.
9. Грифцов Б. А. Отец Горю // Грифцов Б.А. Как работал Бальзак. – М., 1958. – С. 203–238.
10. Грифцов Б. Марсель Пруст // Грифцов Б. Психология писателя. – М. : Художественная литература, 1988. – С. 252–253.
11. Эсалнек А. Я. Основы литературоведения : Типология романа [Текст] : учеб. пособие / А. Я. Эсалнек. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1991. – 157с.
12. Лихачев Д. С. Избранные работы в трех томах / Д. С. Лихачев. – Л. : Худож. лит., 1979. – 414 с.
13. Лотман Ю. М. О поэтах и поэзии : Анализ поэтического текста : Статьи и исследования / Ю. М. Лотман; М. Л. Гаспаров. – СПб. : Искусство – СПб, 1996. – 846 с.
14. Мелетинский Е. М. Введение в историческую поэтику эпоса и романа [Текст] : науч. изд. / Е. М. Мелетинский. – М. : Наука, 1986. – 318 с.
15. Французская литература XIX – XX веков. – М. : Кивин, 2002. – 312 с.
16. Цвейг С. Бальзак [Текст] / Стефан Цвейг. – М. : Интерпракс, 1990. – 250 с.